

Людмила Українець

Конотаційна семантика і прагматика голосних в українському поетичному дискурсі ХХ–ХХІ ст

Studia Ukrainica Posnaniensia 3, 345-353

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

КОНОТАЦІЙНА СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ГОЛОСНИХ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ–ХХІ ст.

ЛЮДМИЛА УКРАЇНЕЦЬ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Полтава — Україна

SEMANTYKA KONOTACYJNA I PRAGMATYKA SAMOGŁOSEK
W UKRAIŃSKIM DYSKURSIE POETYCKIM XX–XXI WIEKU

LIUDMYŁA UKRAINEC'

Pułtawski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. W. Korolenki,
Półtawa — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule analizowana jest struktura konotacji fonetycznej inicjowana przez odpowiednie artykulacyjno-akustyczne cechy samogłosek w ukraińskim dyskursie poetyckim XX–XXI wieku. Semantyka konotacyjna i pragmatyka samogłosek w wypowiedzi artystycznej i estetycznej powstaje w wyniku skojarzeń, eksponując dynamikę tekstu z przewagą cech tożsamości narodowej.

CONNOTATIVE SEMANTICS AND PRAGMATICS OF VOWELS
IN UKRAINIAN POETIC DISCOURSE OF XX–XXI CENTURIES

LIUDMYŁA UKRAINET'S

V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Poltava — Ukraine

ABSTRACT. The article deals with the structure of phonetic connotations initiated by relevant articulatory-acoustic features of vowels in the Ukrainian poetic discourse of XX–XXI centuries. Connotative semantics and pragmatics of vocal units in artistic and aesthetic speech arises from associative basis and presents text-creating dynamics with pronounced features of national identity.

Віднедавна в українській лінгвостилістиці посилюється інтерес до звукового континууму — одного „з допоміжних засобів підсилення виразності й емоційного забарвлення мови художнього твору”¹. Конотаційна семантика й прагматика вокальних одиниць у художньо-естетичному мовленні, що виникає на асоціативній основі, експонуючи динаміку текстотворення з яскраво вираженими рисами національної специфіки, є наслідком особливої артикуляційно-мімічної виразності². „Притягання” слів одне до одного”³ за мімічними рухами в процесі вимови голосних є поштовхом до формування метафоричного мислення, адже „в поетичному мовленні однозвучні слова тяжіють одне до одного. Звідси з’являються своєрідні звукові асоціації”⁴. Сутність

¹ *Українська мова: енциклопедія*, редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін., Київ 2000, с. 314.

² Б. М. Эйхенбаум, *О поэзии*, Ленинград 1969, с. 128.

³ Ю. С. Степанов, *Основы общего языкознания*, Москва 1975, с. 51.

⁴ Б. Томашевский, *Теория литературы. Поэтика*, Москва-Ленинград 1927, с. 62.

естетичної інформативності такої „літанії голосних”⁵ інколи експлікують навіть у категоріях сакральності, що притаманна релігійно-молитовному мовленню⁶ й набуває статусу внутрішньомовного поширювача змістових та емоційно-експресивних параметрів одиниць лексико-семантичного рівня, сприяючи імпліцитному проникненню в суть складних чуттєво-абстрактних образів художнього простору.

У славістиці прийнято обирати для фоностилістичних спостережень⁷ сильні (наголошені) голосні, щоб унеможливити акустичну деформацію інваріантних ознак під впливом якісної та кількісної редуції, що здатна суттєво модифікувати рівень їхнього сприйняття й розрізнення. Проте українська вокальна система має національну особливість: більшість ненаголошених голосних на слух мало чим відрізняються від наголошених, отже, при цілком виразній кількісній редуції (ненаголошені звуки вдвічі чи й утричі коротші за наголошені) якісна редуція „яскравого вияву <...> не має”⁸, а тому „українській фонетичній системі не властиві голосні неповного творення”⁹. Це означає, що, на відміну від інших мов, скорочення тривалості та специфічне ослаблення загальної артикуляційної напруженості українських ненаголошених голосних (зокрема [a], [o], [y], [i]) акустично майже непомітне, тому не є перешкодою для актуалізації їхнього семантико-прагматичного потенціалу. Диференційні характеристики [a], [i], [o], [y], [и], [е] в різні періоди функціонування української поетичної мови ХХ – ХХІ ст. детермінують тільки їм властиві асоціації, а відтак і конотації як джерело експресивності та стилістичного маркування художньо-естетичного висловлювання. Конотаційна семантизація вокальних компонентів у контексті посилення сугестивно-психологічного впливу на мовця є продуктивним засобом формування логіки пізнання світу людиною на засадах синестемії — взаємодії між відчуттями різних модальностей¹⁰. Природно, що саме зорові рецептори „актуалізують всю сукупність відчуттів інших модальностей, що зберігаються в пам’яті”¹¹ не лише окремого мовця, але й національного соціуму. І хоча таку взаємодію між різними відчуттями ініціюють передусім номінативні одиниці, однак виняткова роль асоціативно-символічного потенціалу фонетичних одиниць у створенні якісно нової моделі звукозображення, а відтак і високих емоційно-оцінних стандартів української поетичної мови безперечна. Свого часу на конотацію звуконаслідування звернули увагу Л. Блумфільд¹², Ш. Баллі¹³ та О. Потебня, чия концепція про внутрішню форму — відповідність між звучанням слова і його прямим номінативним значенням — вияскравила пріоритети не лише у вивченні знакової природи символу в образі, але й у розумінні субстанціонально-цільових параметрів артикуляційно-акустичних жестів художнього типу мовлення, а це увиразнило кореляцію таких понять, як естетика й поетика¹⁴.

⁵ О. Э. Мандельштам, *Заметки о поэзии*, [в:] его же, *Собрание сочинений в 2 т.*, Москва 1993, т. 2, с. 298.

⁶ І. Качуровський, *Фоніка*, Мюнхен 1984, с. 164, 168.

⁷ В. М. Жирмунский, *Теория стиха*, Ленинград 1975, с. 14–15.

⁸ Н. І. Тоцька, *Фонетика і фонологія*. [в:] *Сучасна українська літературна мова*, Київ 2002, с. 54.

⁹ Там само, с. 54.

¹⁰ С. В. Воронин, *Основы фоносемантики*, Ленинград 1982, с. 77.

¹¹ Там само, с. 79.

¹² Л. Блумфілд, *Язык*, Москва 1968, с. 156–164.

¹³ Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, 410 p.

¹⁴ А. А. Потебня, *Теоретическая поэтика*, Москва 1990, 344 с.

Отже, поетичний образ у сучасній славистиці все частіше позиціонують як наслідок фонетико-семантичної (формально-змістової) конотації¹⁵, що є втіленням епістеміологічної, соціальної, психологічної сутності, відображеної у свідомості людини у вигляді суб'єктивного фрагмента дійсності. На думку В. Булдакова, звуки можуть розвивати імплікації різного ступеня стохастичності, впливати на емоційну сферу мовця, тому здатні мати ейдосимволічну значущість. Фонетико-семантичні способи вияву конотації дослідник контенсивно-менталінгвістичних особливостей лексики і фразеології вбачав у звуконаслідувальних формах¹⁶. *Фоносемантичний компонент* конотації, „заснований на виявленні асоціацій між звуком і враженням, яке цей звук здійснює на мовців”¹⁷, обґрунтували й О. Єрофєєва та К. Сторожева в контексті *психологічних позамовних компонентів* лексичної конотації, потрактованої як сукупність відчуттів, пов'язаних з особистим ставленням мовця до вербально репрезентованих ситуацій його діяльності¹⁸. Йдеться про психічні інтенції, що уможливають мотиваційний зв'язок між звуком (фонемою) та денотатом (референтом) номінативних одиниць. В україністиці конотація — „семантичні і прагматичні особливості („співзначення”)”¹⁹ — традиційно об'єктивована в переносних значеннях слова, фразеологічних одиницях та порівняннях, тоді як про фонетично мотивовані нашарування семантичного чи прагматичного характеру якщо і йдеться, то лише спорадично. Відсутність системних теоретичних і практичних напрацювань у цьому напрямку зумовлює своєчасність та актуальність дослідження конотаційної семантики й прагматики голосних в українському поетичному дискурсі ХХ – ХХІ ст. Матеріалом для аналізу послужили вірші 97 українських митців, що віддзеркалюють МКС в художніх образах, адекватних національному типу мислення й мовлення. Обсяг матеріалу становить 1377 прикладів конотаційного маркування звукових одиниць, серед яких 512 належить голосним. Оскільки в лінгвостилістиці фонетичну конотацію позиціонують і як мовне (мовленнєве), і як психологічне явище, то для виявлення конотаційної семантики й прагматики голосних в українському поетичному дискурсі застосовано асоціативний експеримент, у якому брали участь студенти й магістранти факультету філології та журналістики Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка віком від 18 до 22 р. (усього 182 респонденти). Результати експерименту підтвердили виняткову роль [a], [i], [o], [y], [и], [e] у формуванні *прагматично-психологічної, семантичної та власне стилетвірної* конотації.

Підґрунтям для інтелектуального й емоційно-експресивного розшифрування експліцитних тенденцій та закономірностей поетичного дискурсу ХХ – ХХІ ст. є вербальна актуалізація у свідомості мовця конотаційних компонентів, породжених голосним [a]. Для українців він наближається до максимально приємних вокальних стимулів, що впливає з його функціональних параметрів:

¹⁵ В. А. Булдаков, *Коннотация в знаменательной лексике и фразеологии современного немецкого языка (контенсивно-менталингвистический подход)*, Автореф. дисс. докт. филол. наук, Санкт-Петербург. 2011, с. 20.

¹⁶ Там же, с. 20.

¹⁷ Е. В. Ерофеева, Е. М. Сторожева, *Идиомный компонент коннотативного значения слова, [в:]* „Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология” Пермь 2009, вып. 4, с. 7.

¹⁸ Там же, с. 7.

¹⁹ *Українська мова: Енциклопедія*, редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін., Київ 2000, с. 248.

частота вживання [a] серед усіх голосних „виявляється найвищою”²⁰. Як результат фонових знань митців асоціативний потенціал голосного [a] загострює слухове відчуття дійсності, створює сугестивні образи відповідно до інтенціонального мислення, регулюючи розуміння емоційно-значеннєвої вербальної структури передусім аудіальною та психологічною конотацією. Статус ядерної має, безперечно, аудіальна конотація, оскільки її значення для конотаційного поля [a] експериментально підтверджені в межах 68,3% поетичної мови середини ХХ ст. та 43,7% — початку ХХІ ст. Основою аудіальної конотації є асоціативна адаптація звуків навколишнього середовища, зокрема плач різної тональності, адже зв'язок голосного [a] зі змістом мотивується кореляцією з ключовим словом плакати (плач): *Ти плачеш. Плач. Сльозам немає влади. Нема закону. <...> Ти плачеш. Плач. Втішати я не ладен. Душа моя холодна і німа* (М. Вінграновський). Аудіальна конотація голосного [a] гармонізує різнорівневі одиниці як елементи не лише інформативно-змістового, а й конотаційно-прагматичного художнього простору, моделюючи й аллюзії прокльонів: *Кляла мене і ляля. Бувало, задарма* (Г. Чубач). На ґрунті інвективного мовлення така конситуативна вербалізація фонетичного тла здатна, однак, ініціювати і яскраві патетичні інтонації: *В нас клятва єдина і воля єдина. <...> Чекає на ката ганьба й домовина <...> Роззявилась свастики паща зміїна, Та гада розчавить наш гнів. Ніколи, ніколи не буде Вкраїна Рабою фашистських катів!* (М. Бажан). У поетичному дискурсі початку ХХ ст. динаміка вияву звуконаслідування цією фонетичною одиницею незначна (16,1%), однак винятково важлива для увиразнення розлогої звукової парадигми навколишнього середовища, напр., *кулеметної черги: Загупало, зататакало біля Ромодану <...> Кулемети похапливо і старанно Виводили благаючи речі* (М. Семенко) або *гучного мовлення: Кобзар співав в пустелі Косаралу, У казематах батюшки-царя. Кайдани, шаленіючи, бряжчали, Щоб заглушити пісню Кобзаря. А пісня наростала у засланні, А пісня грати розбивала вцент* (Л. Костенко). Імплицитне розгортання психологічної конотації голосного [a] ґрунтується на асоціаціях, що конституують вокальну зорієнтованість українського поетичного дискурсу початку та середини ХХ ст. на мотивування емоційного стану мовця (відповідно 39,11% та 31,7%): *Мабуть, і наша доля нещаслива Така сама, такий і наш талан* (Б. Лепкий). Прагматичний аспект значення голосного [a] виникає внаслідок синестетичного сприйняття дійсності й зазвичай є природною реакцією на колосальні політичні та економічні катаклізми в суспільстві, тому такими органічними різновидами додаткових нашарувань є *соціально-психологічна* (15,48%) та *аудіально-психологічна* (25,37%) конотації, асоціативне поле яких корелює з поняттями: *настороженість, крик розпачу, голосіння: Ой як умирала на камінні “Рада”, Плакала, сміялась вся наша громада; Прокляття, розпач і ганьба!* (О. Олесь). У поетичному дискурсі кінця ХХ ст. стереотипні уявлення про реконструкцію психологічних констант голосним [a] детерміновано в межах середньостатистичної похибки (4,76% конотаційного поля), хоч експериментально підтверджено тенденції до посилення соціального бачення артикуляційно-акустичних параметрів цієї конотаційної одиниці як своєрідного коду історії української нації (17,4%): *Абетка починається на А Артерія Асирія Аптека Арена рАн глибока мов труна історія кричить немов Абетка* (Ю. Андрухович). Хаотичний, на перший погляд, набір лексем з ідеографемою А насправді є винятково скру-

²⁰ І. Г. Чередниченко, *Нариси з загальної стилістики сучасної української мови*, Київ 1962, с. 131.

пульозною, до найтонших нюансів продуманою поетичною моделлю історичних символів-віх країни, а відтак і підґрунтям для семантизації голосного [a] в площині шліфування не стільки інформативної, скільки емоційно-експресивної виразності. Могутній енергетичний імпульс конотаційного потенціалу голосного [a], що, за словами К. Штрумпфа, є вершиною вокальної системи усіх мов²¹, закладено навіть в авторських метафоричних характеристиках: „відкрите А мов Арф рАхмАнна грА”; „зАкрите А нА шибениць глАголАх”; „кричуще А нАуки тА письмА” (Ю. Андрухович). *Стилетвірна конотація* (34,16%) цього артикуляційно-акустичного сегмента звукового континууму послідовно актуалізує естетичне та інтелектуальне начало української поетичної мови к. ХХ ст. — поч. ХХІ ст.: *Мати наша — сивая горлиця; Вона усміхнулася, красива і сива, як доля* (Б. Олійник). Моделюючи *елегійно-ліричну, трагічну, урочисту та величальну* тональність, цей тип емоційних домінант звучання не існує поза процесами породження, сприйняття й розуміння чуттєво-абстрактних образів, тому незалежно від характеру формально-змістових парадигм естетичного мовлення набуває значення сугестивного концепту.

Причетний до конотаційного переродження предмета найменування — своєрідної звукової інтеріоризації — голосний [i], оскільки його накопичення викликає асоціації, спільна семантико-прагматична парадигма яких актуалізує український поетичний дискурс ХХ – ХХІ ст. як естетично мотивовану вербальну структуру: *світ сміявся, радів... Раділо сонце, ниви, луки... І я не виніс щастя-муки, І задзвеніли в серці звуки, І розітнувся мій перший спів...* (О. Олесь). Асоціації *мелодійного звучання, елегійної ніжності* як семантико-прагматичні орієнтири визнані респондентами естетично вагомою рисою конотаційного суголосся поетичного дискурсу. Абсолютну досконалість музикальної художньо-естетичної тональності моделює *аудіальна конотація*, ядерний статус якої в конотаційному полі [i] виявляє яскраві виражально-естетичні можливості поетичної мови початку (57,59%) та середини (20,53%) ХХ ст., тому для цього типу „прихованих сем” (Р. Гінзбург) доцільним видається й термін *аудіально-естетична конотація*, що акцентує увагу на асоціаціях, викликаних, напр., *досвітніми пташиними голосами: І п'ють півні на путі, І кличуть віковичним зовом* (М. Йогансен). Конотації [i]-тональності за законами звукової гармонії допомагають моделювати інтенційно актуалізовану версифікаційну образність: *У темряві, густій, тяжкій і рівній, Прокинувсь я — і що це? відкіля? Мій край? Досвітні півні! — Ні, ще уміє дивувать земля!* (М. Рильський). Така традиційна естетично-емоційна реакція на сприйняття природного середовища спонукає замислитися над існуванням асоціативних реалій — звукових образів-символів як акустичних детермінантів семантико-понятійного статусу явищ об'єктивної дійсності. Ш. Баллі вважав образний елемент МКС властивістю людини уподібнювати абстрактні поняття предметам чуттєвого світу з метою їхнього глибшого пізнання. У контексті способів привернення уваги до експресивно-зображувальних пріоритетів поетичної мови — повтор цього голосного в складі стилістичної фігури полісиндетона: *Вікно, і вітер, і квилінь, Квиління віт непереставне. <... > У нім твоя і віт квилінь... Ні клятв, ні сліз, і ні колін* (М. Вінграновський). Естетична актуалізація домінантної конотеми [i] — *Веселі плечі ваші білим сміхом Мені сміються в легітнім Дніпрі* (М. Вінграновський) — детермінує стиль високої краси й гармонії звукового континууму, підпорядкований ритміці, внутрішня природа якої пов'язана не стільки з інтонацією чи сто-

²¹ C. Strumpf, *Gefühl und Gefühlsempfindung*, Leipzig 1928, 140 p.

пою, як із музикою. Синтагматично-парадигматична організація голосного [i] в такій стилістично маркованій поетичній мові акцентує увагу на пластичних, наповнених своєрідною елегійною красою звукових образах. Наділена функцією естетичного ефекту, безперечно, й об'єктивна візуальних інтенцій, однак такі світоглядні й аксіологічні парадигми повторюваного [i] актуалізовані лише на рівні інтроспективних спостережень: *Берези, в снігу занімілі, Інії[i] на вітах слізьми* (В. Симоненко).

В українській поетичній мові ХХ – ХХІ ст. голосний [o] теж обтяжений яскравими конотаціями, що набувають статусу естетичної категорії звукової образності: *Півні (вікно) і повінь зеленого тива (крізь вікно) — все звучить на О* (П. Тичина). Імплицитне розгортання тональності цієї фонетичної одиниці в українському поетичному дискурсі різних часових періодів, ґрунтуючись на символічних властивостях психофізіологічної (артикуляційної) та фізичної (акустичної) природи, моделює розлогі асоціативні поля (153 типи емоційних вражень респондентів), що відображають особливості інтенціонального мислення українців. З огляду на аксіологічні парадигми для цього вокального стимулу ядерною є *візуальна конотація*, що суттєво переважає всі інші семантико-прагматичні нашарування: в поетичній мові початку ХХ ст. їй належить 59,26%; у сер. ХХ ст. — 63,85%; на поч. ХХІ ст. — 46,7%. Спирається *візуальна конотація* на асоціативні враження, в основі яких лежить метафорична актуалізація мовного знака як символу предметів круглої форми. Привертає увагу специфіка породження асонансом [o] *візуальної конотації*, завдяки якій вербальний код моделює національні архетипні асоціації на засадах продуктивного функціонування предковичної слов'янської міфологеми *сонце* — втілення центру буття, Ока Божого: *О, сонце! Я хочу потертися спиною об твоє гаряче обличчя, і мого подиху холод дійде до самого серця...* (Г. Шкурупій). *Тобі молюся, сонце, боже вогнегронний, Тряснодивна квітко <...> Ти пелюстки свої — дні круглі, мов корони, По одному звіваси і в безодні шлеш...* (Т. Осьмачка). Форма життєдайного світила як „багатофункціональне узагальнене відображення в людській концептуальній свідомості об'єкта <...> реальності, що має стохастичний характер й виникає в процесі кваліфікаційно-оцінної ментальної діяльності”²², є асоціативним стимулом для слів, звукова оболонка яких містить голосний [o], а його графічне зображення конкретизує інваріантні ознаки (інтенціонал) уявлення про це природне явище: *Що холод, як сонце Огнем розлилось, Що розум, як серце Полюбе когось?!* (О. Олесь). Виділення таких параметрів, як зауважує В. Гак²³, можна пояснити „активною домінантою свідомості”, установкою на асоціативне співвіднесення схожих за цією ознакою явищ об'єктивної дійсності. У національній культурі кольорової семантики суттєвим видається сяюче забарвлення — природна візуалізація цього архетипного ейдо-символу: *Я сиджу осторонь золота на ослоні* (В. Свідзінський). Для поетичної мови ХХ – ХХІ ст., крім асоціативної візуалізації ознак денотата, важлива ще й конотаційна модель естетичної гармонії звукового тла: *І сонце — золотий кобзар — Збудило гори і долини* (П. Филипович). У такому спонтанному асоціативному процесі простежуємо моделювання поліморфізму мовної свідомості, внаслідок чого зростає інтенсифікація естетичних характеристик мовленевої поведінки: *Сонце! <...> Війни розтопленім золотом! Сонце! Здіймемо*

²² В. А. Булдаков, указ. источник, с. 7–8.

²³ В. Г. Гак, *Семантическая структура слова. Психологические исследования*, Москва 1971, с. 78–96.

весняну бучу і поділемось серцем розколотим! (М. Семенко). Творення естетичного ефекту зазвичай підпорядковане народній символіці, що мотивує використання асонансу [o] як інтенсифікатора образності й водночас показника адгерентної семантики лексем, формуючи поетичну мову конотаційного зразка: *А вже красне сонечко Припекло, припекло, Яснощире золото Розлило, розлило.* <...> *Ой сонечку-батечку, Догоди, догоди, А ти, земле-матінко, Уроди, уроди* (О. Олесь). Голосний [o] є важливим джерелом аудіальної конотації, що для звукової матерії українського поетичного дискурсу різних періодів теж має статус ядерної: в конотаційному полі голосного [o] початку ХХ ст. їй належить 28,46%; в сер. ХХ ст. — 29,69%; на поч. ХХІ ст. — 24,97%. Цей імпліцитний засіб відтворення мікро (макро) семантичних ресурсів ускладнює поліфонію художнього образу асоціаціями голосової тональності, спираючись на корелятивну співвіднесеність артикуляційно-акустичних ознак із денотативною парадигмою людських голосів: *А голос — як оливо, голос* (О. Ольжич); *“Моя голото, моя доле!”* (Т. Осьмачка); *Рокоче слово пророче; Господи Слово Вічна осново Сонце-голого Слово горить Ніжносте Слово Вічносте слово Я твоя мить* (І. Драч). Експериментально підтверджено й моделювання цим артикуляційно-акустичним компонентом конотаційних алузій відлуння дзвонів: *Там золоті Софії дзвони Пливуть над містом монотонно* (В. Сосюра); *Вірю омоформо — За рікою дзвони: Сню волосожарно — Сум росте, мов колос* (П. Тичина). Зважаючи на схожу художньо-естетичну об’єктивізацію цієї вокальної одиниці у відомому сонеті А. Рембо *Голосні* („дзвінке ревіння труби, пронизливе й дивне”; „польоти ангелів у тиші простору небес”), таку прагматично-семантичну властивість [o] можемо позиціонувати в контексті фоностилістичних універсалій. У к. ХХ — на поч. ХХІ ст. система звуко-смислових кореляцій голосного [o] поглиблена й стилетвірною конотацією, що ініціює естетичне сприйняття звукової гармонії української поетичної мови як закономірну рису національної архітекτονіки, витоки якої — в акустиці східнослов’янського повноголосся: *Із сорок першого журиється: “Де ж це, молодиче, твій суджений?” Місяць — непоколотим золотом, А береза — вранішнім солодом...* (Б. Олійник).

Не менш важливий для української поетичної мови ХХ – ХХІ ст. художньо-образний потенціал голосного [y]. За даними асоціативного експерименту цей імпліцитний компонент МКС репрезентує модально-емоційну сферу як особливу форму відображення людським мисленням стійких мотиваційних відношень у контексті *елегійно-мрійливого* → *журливого* → *сумного* → *тужливого* → *містично-трагічного* настрою: *Від дуба до дуба, від бука до бука Стежками, пляями блукає розпука* <...> (Б. Лепкий). Похмура символіка звука [y], за словами І. Качуровського²⁴, є тим тлом, яке свідомість мовця нарівні із семантикою лексем фіксує як містичний звуковий елемент ідіолектної системи стилістичних прийомів — акорд душевного болю: *Облягає душу смуток, Обступа жура* (І. Складний); *Думою думу розвію* (В. Стус). У конотаційному полі голосного [y] початку, середини та кінця ХХ ст. такій емоційно-стильовій семантиці належить статус ядерної мікро- чи макросеми (відповідно 55,52%; 47,38% та 50,34%). Визначальною субстанціональною ознакою звукового континууму української поетичної мови є й аудіальна конотація голосного [y], що зазвичай співвідноситься з *голосами людей, конкретних птахів та звуками довкілля* навіть за умови відсутності лейтмотивних лексем, ініціюючи фоносемантичні процеси, в основі яких авторська концепція психологічно

²⁴ І. Качуровський, *Фоніка*, Мюнхен 1984, с. 164.

мотивованої аудіальної символіки: *Я виходжу на світлий луг. Я співаю — луг сумно звучить* (В. Свідзінський); *Чути: кру! кру! кру! В чужині умру, Заки море перелечу* Крилонька зітру (Б. Лепкий).

Для реалізації фонічної змістовності звукової матерії української поетичної мови [и]-тональність важлива як репрезентант не стільки емоційно-сислової структури тексту, скільки онтологічної сутності природного звучання лексем, коріння якого — в історичних традиціях формування національних рис вокальної системи мови, і таке розуміння позначилося на характері асоціацій та конотацій цієї вокальної одиниці. Підсвідомі рефлексії мовців окреслюють передусім національні стандарти природної звукової організації лексем як окремого типу „потенційних ознак” (В. Гак). Незважаючи на низький коефіцієнт емоційної реакції респондентів за поетичними зразками різних часових періодів (10,03% — поч. ХХ ст.; 9,63% — сер. ХХ ст.; 18,66% — к. ХХ ст.), ця мікро- чи макросема позиціонує в конотаційному полі голосного [и] мотиваційні відношення між звуковим комплексом та морфемною структурою слів: *Говорили, судили, годили, Очманіли сухі язика. Продавались за безцінь години — не години, роки і віки; Зуби мені покришили. Лишилися тільки ясна* (І. Драч). І хоч унаслідок асоціативної нейтралізації різної чуттєвої модальності конотаційна актуалізація [и] часто знаходиться за межами яскраво вираженої образності (експериментально підтверджено домінування нульової конотації в кожному періоді поетичної мови: 62,98%→56,17%→55,92%), цей голосний усе ж виявляє схильність до стилістичного маркування поетичного дискурсу в контексті формування психологічної конотації, динаміка якої підкреслює особливості української версифікаційної традиції саме ХХІ ст.: *Напиши мені листа, напиши, Напиши лиш подихом, подиши Тим трояндовим, молодим, А я тобі ямбовим — сивий дим* (І. Драч). Компоненти асоціативних полів такої конотації — *гармонія ритмічної плавності, тривожних роздумів*. У цьому зв'язку стилістичної ваги для голосного набула аудіальна конотація, що ґрунтується на асоціаціях притишеної динаміки протікання подій — *І поки небо тихо, сине <...> Блакитом чистим хвиля лине* (Б. Лепкий); *Хтось гладив ниви, все гладив ниви <...> Пливли хмарини, немов перлини... Їх вид рожевий — уста дитини!* (П. Тичина) — або своєрідного стану тиші в природі: *Зупинилась тиша тиха <...>. Зупинився в небі вечоровий дим. Не спинись лиш ти, любове моя* (М. Вінграновський); *Так дихали, так тихо вміли Приспати тіні тишини* (І. Драч). І все ж як домінантний вокальний засіб голосний [и] не формує яскраво виражених конотаційних пропозицій поетичної мови ХХ – ХХІ ст., тому навіть у сентенціях — *Лиш боротись — значить жити...* (І. Франко); *Учися чистоти і простоти* (М. Рильський) — відсутня експериментальна репрезентація метаобразної прагматики, так звана лінгвістична категорія оцінювання, спричинена семантичною мотивацією — нарощенням додаткових відтінків номінативних одиниць на основі асоціативних вражень.

Серед вокальних одиниць голосний [е] вирізняє широкий спектр конотаційної актуалізації, однак коефіцієнт загальної емоційної реакції респондентів на кожну зі 103 асоціацій винятково низький, а це підвищує ступінь суб'єктивного компонента у визначенні конотаційного потенціалу [е]-тональності. Так, для початку та середини ХХ ст. ядерними виявилися власне стилетвірна (40,24% — 25,49%); психологічна (17,37% — 31,83%) та конотація просторових макропараметрів об'єктивної дійсності (16,29% — 29,89%). Для поетичної мови ХХІ ст. вагомими стали естетична (59,35%), візуальна (22,98%) та аудіальна

(17,67%) конотації. Визначальною рисою конотаційного потенціалу асонансу [e] є формування домінантного змісту завдяки психологічній актуалізації звукового складу семантем — ключових слів, підпорядкованих функції звуко-смысловой композиції. Для поетичної мови аналізованого періоду такими номінативними детермінантами виявилися лексеми *серце, земля і степ*: *А серце за-вмерло... Даремно* (В. Кобилянський); *серцедесь рветься, щось плаче* (Б. Лепкий). Із погляду [e]-тональності звукова організація поетичної мови має низькі квантитативні параметри коефіцієнтів загальної емоційної реакції респондентів. При цьому вокальне тло семантем *земля, степ* як психофізіологічна основа асоціацій часто проектує яскраві конотації в адресному мовленні, виявляючи емоційно-вольову сферу автора: *Гей, земле!*; *Гей, степе мій!* (Т. Осьмачка). *Нема тебе на землі!* (В. Свідзінський). Яскравою є конотація голосного [e] — *Це ведене де все ве те ке же ке ре ке кре те ке* (М. Семенко) — за зразком глосолялії, звуковою оболонкою слів акцентуючи увагу не стільки на інформативному, скільки емоційному аспекті макро- чи мікросемантичного рівня, адже „звуковий склад вірша” жорстко корелює з „конкретною емоцією”²⁵. За прагматичним налаштуванням така артикуляція мовних органів є актуалізатором яскраво виражених своєрідних емоцій: енергійний рух язика „вперед” під час вимови голосного [e] Л. Якубінський співвідносить із рухом емоцій динамічного типу. Оскільки для автора „важить емоційний тонус, а не конкретність образу”²⁶, то цей тип поетичного мовлення ілюструє відому тезу теоретиків модерністської поезії: „Націленість на звук — приглушення змісту, натиск на підсвідоме — омолодження слова”²⁷.

Отже, вокальна основа слова, підпорядкована авторському задуму, стає емотивною домінантою й окреслює стратегію звукового моделювання поетичного дискурсу, від чого „озвучене” художнє слово семантично збагачується відчуттями й почуттями „цієї хвилини”, коли значення не відтворюються, а завдяки звуковій інкрустації тексту переживаються конкретно-чуттєво та збагачуються асоціативно”²⁸. Авторське комбінування асонансів в поетичному дискурсі сприймається як мотиватор асоціацій своєрідного звукового коду, що, порізному коригуючи емоційний стан мовця, впливає на його свідомість, посилюючи езотеричність ініціацій за рахунок нарощення конотаційного потенціалу вокальних одиниць. Саме призначення поетичного мовлення, в якому домінує вокальний континуум, змушує констатувати: утворення складної, розгалуженої системи конотаційних значень не випадкове; воно служить здійсненню комунікативного завдання, несучи естетично марковану інформацію, символізуючись, стає узагальненою, категоріальною й репрезентує національні риси української поетичної мови.

²⁵ Л. П. Якубинский, *Язык и его функционирование*, [в:] *его же, Избранные работы*, Москва 1986, с. 174.

²⁶ Ю. Шевельов, *Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.)*, Київ 2012, с. 579.

²⁷ Г. Д. Клочек, „*Душа моя сонця намріяла...*”: поезика „*Сонячних кларнетів*” Павла Тичини, Київ 1986, с. 41.

²⁸ А. Бондаренко, *Поетичний звукопис у творах Василя Стуса: феноменологічна проєкція*, [в:] „*Дивослово*”, 2008, № 1, с. 49.